

Як змінювався національний склад населення Криму у другій половині ХХ ст.?

Після захоплення України і Криму більшовицькими військами в пореволюційний період нова влада продовжила політику царських урядів денационалізації й російщення цих територій. Великі зміни в національний склад населення і України, і Криму принесла Друга світова війна. 15 серпня 1941 р. з Криму було виселено 61 тис. німців. У 1944 р. з півострова депортовано кримських татар, вірменів, болгар, греків — усього 228,5 тис. осіб. З 1993 р. 18 травня щорічно відзначається День пам'яті жертв депортацій з Криму.

На 1939 р. тут проживало 1 млн 126 тис. осіб, а до літа 1944 р. чисельність населення зменшилася до 379 тис. Крим не лише значною мірою обезлюднів, але й занепав економічно. Навіть до початку 1950-х рр. не було відновлено посівні площі. Територія під садами зменшилася на 6 тис. га. Півострів скоротив порівняно з довоєнним періодом щорічний продаж державі зерна майже у п'ять разів, овочів — удвічі і тютюну — втричі.

Зруйнований і позбавлений засобів виробництва регіон потребував негайної допомоги, колосальних фінансових вливань. Радянське керівництво шукало можливості виходу зі скрутної ситуації, в якій перебувала фактично вся країна. Був час, коли розглядалося питання про створення у Криму єврейської автономії в обмін на американські кредити. Але Й. Сталін вирішив за краще створити єврейську державу в Палестині, а Крим піднімати власними силами — руками переселенців. Основна маса їх направлялася з Брянської, Курської, Воронежської, Ростовської, Орловської областей та Краснодарського краю РРФСР, а також Вінницької, Житомирської і Київської областей УРСР. Однак організація переселення проводилась безвідповідально, людям не було забезпечено навіть мінімальних умов облаштування на новому місці. У результаті вже до 1948 р. майже 60% переселенців першої хвилі залишили Крим.

У повоєнний період Кримська область РРФСР залишалася в тісних зв'язках з економікою УРСР. Залізничний транспорт, легка, харчова промисловість, машинобудування, металургія, паливно-енергетичний комплекс півострова були фактично об'єднаними з нею. Україна надавала Криму допомогу у відбудові заводів та фабрик, будівництві, водопостачанні. Про це всі бажаючі можуть прочитати в газеті «Крымская правда» за 17 січня 1954 р.

У результаті такої допомоги кримська й українська економіки дедалі більше інтегрувалися. Було збудовано Сімферопольське та Старо-Кримське водосховища, Північно-Кримський канал. Металургійні заводи УРСР приймали агломерат із Керчі, флюси — з Балаклавського рудника. Саме тісні господарські зв'язки між Україною та Кримом, територіальна близькість стали ґрунтом, на підставі якого голови місцевих рад Сімферополя і Севастополя порушили питання про приєднання Криму до УРСР. Звернімо увагу: саме місцеві повноважні на той час радянські керівники ініціювали передачу Криму Україні.

Восени 1954 р. Крим відвідав перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов, який замінив Й. Сталіна на цій посаді та прагнув реформувати економіку СРСР, надати їй нового імпульсу для розвитку. Він був неприємно вражений побаченим. Запустіння, занедбані земля, малолюдність та ін. М. Хрущов терміново повернувся до Києва, зібрав нараду і детально обговорив кримське питання з керівництвом УРСР, переконуючи допомогти Криму.

З дотриманням усіх конституційних норм і правил півострів було передано Україні, 26 квітня 1954 р. він офіційно став її складовою частиною. Відбудова Криму і його розвиток від тепер були «головним боєм» українського народу. Але оскільки сама Україна не була незалежною, то її керівництво лише транслювало політику Москви. Тому, як і в минулі роки, основні зусилля спрямовувались на заселення півострова. Тепер основний потік переселенців до Криму було спрямовано з густонаселених областей УРСР — Вінницької, Волинської, Дрогобицької, Київської, Житомирської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Чернігівської, Чернівецької, Хмельницької. Новоселів заселяли в 24 райони Кримської області. З усіх переселенців за десять років (1954–1964 рр.) не зуміли закріпитися приблизно 8% прибулих.

Упродовж 1960–1970-х років населення Криму зросло на понад 40%. При цьому механічний приріст перевищував природний і становив 72% від загального. 1976 р. планову організацію трудової міграції до Криму з інших областей було припинено, але непланова, стихійна тривала. Українці заселяли здебільшого північні сільськогосподарські райони, а росіяни освоювали переважно південнобережні. Важливо зазначити, що хоча організовані з Росії переселенці у значно більшій кількості залишали Крим, ніж переселенці з України, — чисельність росіян на півострові зростала швидшими темпами. Це означає лише те, що в російському векторі домінувала нетрудова еміграція — колишні військовослужбовці, звільнені у запас, шукачі «легкого життя» та ін.

З 1968 р. розпочалося поступове повернення кримських татар на свою історичну Батьківщину. Офіційний дозвіл на це одержували одиниці. Найбільш інтенсивно освоювався півострів, як уже зазначалося, росіянами. На час першого післявоєнного перепису населення (1959) вони тут становили майже 72%. Українців налічувалося 268 тис. (22%) за загальної кількості населення 1 млн 200 тис. осіб.

У 1989 р. загальна кількість населення в Криму становила 2 млн 430 тис. осіб, у тому числі росіян — 1 млн 630 тис. осіб, українців — 626 тис., білорусів — 50 тис., кримських татар — 38 тис. Повернулася з депортації й частина німців, вірменів, болгар, греків.

За переписом 2001 р. у Криму проживало 2 млн 24 тис. осіб. З них росіяни становили 58%, українці — 24%, кримські татари — 12%, білоруси — 1,4%. Крім того, на півострові мешкають вірмени, болгары, греки, євреї, німці та представники інших національностей. 48% населення Криму — народжені поза його межами...

Крим — багатонаціональний. Корінним його народом є передусім кримськотатарський. Нині він налічує близько 300 тис. осіб. Від 150 тис. до 1 млн осіб становить кримськотатарська діаспора в Туреччині.

Кримські татари — народ, що історично сформувався на цій території. Це — його історична земля, його Батьківщина. Тож він перший серед інших має природне право на власну державність. І це має визнати світ, у тому числі й Росія.

Сучасна Росія — правонаступниця більшовицької держави, яка ще в далекому 1917 р. прийняла два важливих документи: «Декларацію прав народів Росії», і звернення «До всіх трудящих мусульман Росії і Сходу», підписані В. Леніним і Й. Сталіним. В останньому було згадано й «татар Криму», їм гарантувалося право «облаштувати своє національне життя вільно й безперешкодно». Тож бодай через сто років кримські татари повинні одержати можливість реалізувати своє природне право.

Віктор Даниленко